

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

Кафедра історії та культури української мови

СИЛАБУС
навчальної дисципліни
Історична граматики української мови
(обов'язкова)

Освітньо-професійна програма: *Українська мова та література*

Спеціальність: *035 Філологія*

Галузь знань: *03 Гуманітарні науки*

Рівень вищої освіти: *перший (бакалаврський)*
Філологічний факультет

Мова навчання: *українська*

Розробник: *Бичкова Тетяна Сергіївна* – доцент, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови

Профайл викладача (-ів) <http://philology.chnu.edu.ua/?personnal>

Контактний тел. 095 3412714

E-mail: t.bychkova@chnu.edu.ua

Сторінка курсу в Moodle <https://moodle.chnu.edu.ua/course/view.php?id=60>

Консультації Очні / онлайн – за попередньою домовленістю

1. Анотація дисципліни (призначення навчальної дисципліни).

Історична граматики української мови – необхідний компонент професійної філологічної освіти. Курс дає студентові знання з історії формування мовної системи, вчить аналізувати явища, процеси й закономірності розвитку сучасної української мови, усвідомлювати їхню суть; виховує любов до рідного слова і сприяє формуванню високих фахових якостей філолога.

Історична граматики української мови є однією з двох частин загального курсу історії української мови. Глибокі знання з історичної граматики стануть теоретичною основою для вивчення курсу «Історія української літературної мови».

2. Мета навчальної дисципліни: дати студентові глибокі знання з історії розвитку звукової системи і граматичної будови української мови від найдавніших часів до наших днів; обґрунтувати мовні факти, процеси і закономірності розвитку сучасної української мови; навчити студентів пов'язувати виучувані явища з фактами споріднених мов з метою встановлення спільних історичних і сучасних тенденцій.

3. Пререквізити. Вступ до мовознавства. Вступ до слов'янської філології. Старослов'янська мова. Сучасна українська мова (Фонетика). Сучасна українська мова (Морфологія). Діалектологія української мови.

4. Результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має набути таких **компетентностей**:

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 5. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 11. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Фахові компетентності:

ФК 3. Здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії української мови.

ФК 6. Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати українську мову, в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.

ФК 13. Здатність розуміти лінгвістику як особливу науку, що вивчає структуру і функціонування мови; володіти знаннями з усіх галузей мовознавства, історії української мови та сучасної української мови.

Програмні результати навчання

ПРН 8. Знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію мов і літератур, що вивчаються, і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

ПРН 15. Здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз різних стилів і жанрів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- мету, завдання, об'єкт, предмет і значення курсу;
- періодизацію історії української мови;
- фонологічну систему кожного з періодів розвитку української мови;
- найважливіші фонетичні зміни від праїндоєвропейської до української мови;
- специфічні фонетичні й морфологічні риси української мови;
- історію становлення і розвитку частин мови;
- особливості словотвору і словозміни частин мови;
- особливості будови речень у різні періоди розвитку мови;

вміти:

- реконструювати форми праслов'янської мови;
- аналізувати фонетичні і граматичні явища в їх історичному розвитку з проекцією на форми, що існують в сучасній українській мові та її діалектах;
- розглядати мовні процеси у їх взаємозв'язку і взаємозалежності зі спорідненими слов'янськими й іншими мовами індоєвропейської мовної сім'ї;
- працювати з текстами пам'яток давньоукраїнської та староукраїнської мови, знаходити у них фіксацію фонетичних або граматичних явища й зіставляти з фактами сучасної української мови.

5. Опис навчальної дисципліни

5.1. Загальна інформація

Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість			Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	змістових модулів	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	3-й	5-й	4,5	135	2	30	30			67	8	іспит
Заочна	3-й	5-й	4,5	135	2	8	8			111	8	іспит

5.2. Дидактична карта навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Теми лекційних занять	Змістовий модуль 1. Теоретичні проблеми історії української мови. Історія становлення фонетичної системи української мови											
Тема 1. Вступ. Предмет, завдання і значення курсу. Історична граматики української мови як наука. Розділи історії української мови. Об'єкт, предмет, значення курсу. Періодизація історії української мови. Дослідження історії української мови.	19	1	2		2	14	15		1			14
Тема 2. Звукові зміни у праслов'янській мові раннього періоду. Звуковий склад праіндоєвропейської мови. Найдавніші зміни у фонетичній системі праіндоєвропейської мови. Звуковий склад праслов'янської мови раннього періоду. Палаталізація приголосних у сполученні з наступним [j]. Перша перехідна палаталізація задньоязикових приголосних. Історія праслов'янських монофтонгів.	4	2	2				7	1				6
Тема 3. Закон відкритого складу і звукові процеси, пов'язані з його дією. Структура складу праслов'янської мови. Переміщення приголосних на межі складу. Поява носових голосних.	4	2	2				6	1				5

Монофтонгізація дифтонгів. Зміни сонантів *[r], *[l]. Розвиток протетичних приголосних.												
Тема 4. Звукові зміни у праслов'янській мові пізнього періоду. Друга перехідна палаталізація задньоязикових приголосних. Звукосполучення приголосних *[gv], *[kv]. Третя перехідна палаталізація задньоязикових приголосних. Групи приголосних *[dl], *[tl].	6	2	2		2		6				2	4
Тема 5. Фонетичні зміни у східнослов'янських діалектах дописемного періоду (VII – X ст.). Фонетична система протоукраїнських діалектів VI – VII ст. Зміна *[je] → *[o] на початку слова. Зміна носових голосних. Розвиток повноголосся. Рефлекси *[ort], *[olt] на початку слова. Походження фарингального [h].	8	2	2			4	7		1			6
Тема 6. Звукові зміни давньоукраїнської мови писемного періоду (XI-XII ст.). Фонетична система давньоукраїнської мови кінця X – початку XI ст. Рефлекси зредукованих голосних [ъ], [ь]. Зредуковані [ъ], [ь] у сполученні з [r], [l]. Позиційні варіанти зредукованих голосних.	4	2	2				6					6
Тема 7. Наслідки занепаду зредукованих у системі голосних. Чергування [o], [e] з нулем звука. Поява секундарних [o], [e] перед сонорними. Подовження етимологічних [o], [e]. Розвиток приставних [i], [o].	4	2	2				2	1	1			
Тема 8. Наслідки занепаду зредукованих у системі приголосних. Спрощення в групах приголосних. Вставні приголосні [д], [т]. Регресивна асиміляція приголосних. Прогресивна асиміляція звука [j] м'якими приголосними. Дисиміляція приголосних. Ствердіння та пом'якшення приголосних. Зміна [в] → [ǃ] та [у].	4	2	2				7		1			6

Зміна [л] – [љ].												
Тема 9. Фонетичні зміни української мови. Історія звука *[h]. Історія етимологічних *[i] та *[ы]. Перехід [e] в [o] після шиплячих та [j]. Перехід [o], [e] в [i]. Приставні приголосні. Усунення збігу голосних у серединці слова.	13	2	2		1	8	16	1	1		2	12
Разом за ЗМІ	66	17	18		5	26	72	4	5		4	59
Теми лекційних занять	Змістовий модуль 2. Історична морфологія. Історичний синтаксис											
Тема 10. Історія становлення іменника. Типи давніх іменних основ. Становлення типів відмін іменників української мови. Історія відмінкових закінчень іменників I відміни. Історія відмінкових закінчень іменників II відміни. Історія відмінкових закінчень іменників III відміни. Історія відмінкових закінчень іменників IV відміни.	16	2	2			12	14	1	1		2	10
Тема 11. Історія становлення займенника. Загальна характеристика займенників Історія особових та зворотного займенників. Історія предметно-особового займенника. Історія неособових займенників.	7	2	1			4	5					5
Тема 12. Історія становлення прикметника. Походження прикметників. Словотвір прикметників. Історія форм іменних прикметників. Історія форм займенникових прикметників. Розвиток засобів творення ступенів порівняння.	8	2	1		1	4	6	1			1	4
Тема 13. Історія становлення числівника. Становлення категорії кількості. Історія форм власне кількісних числівників. Історія дробових і збірних числівників. Історія порядкових числівників.	8	2	2			4	6				1	5
Тема 14. Історія дієслова. Класифікація дієслівних основ. Історія особових форм теперішнього часу. Історія форм минулого часу. Історія форм майбутнього часу. Історія форм умовного способу. Історія форм наказового способу.	8	3	3		2		10	1	1			8

Інфінітив. Супін. Дієприкметник. Дієприслівник.													
Тема 15. Історія становлення прислівника. Загальна характеристика прислівників. Відзайменникові прислівники. Відіменні прислівники. Віддієслівні прислівники.	7		1			6	6					6	
Тема 16. Історія службових частин мови. Вигук. Прийменник (з історії прийменників; становлення сучасної системи прийменників; прийменники прості, складні, складені; первинні і вторинні прийменники; зв'язок прийменників з відмінковими формами іменників). Сполучник (Сполучники прості, складні, складені; сполучники сурядності; сполучники підрядності; творення сполучників від інших частин мови; первинні і вторинні (похідні) сполучники). Частки (модальні частки; словотворчі та формотворчі частки; класифікація часток). Вигук (первинні і вторинні вигуки; творення вигуків від інших частин мови; стійкі вигукові сполучення).	6					6	6					6	
Тема 17. Історичний синтаксис. Історія простого речення. Історія складного речення.	9	2	2			5	10	1	1			8	
Разом за ЗМ2	69	13	12			3	41	63	4	3		4	52
Усього годин	135	30	30			8	67	135	8	8		8	111

5.3. Зміст завдань для самостійної роботи

№	Назва теми	Кількість годин
	Змістовий модуль 1. Теоретичні проблеми історії української мови. Історія становлення фонетичної системи української мови	
1.	<i>Вступ. Предмет, завдання і значення курсу.</i> За підручниками (напр., Герман К.Ф. Історія української мови. Чернівці: Рута, 2001. 124 с.; Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) опрацювати питання: 1. Зв'язок історії української мови з іншими науками. 2. Джерела вивчення історії мови. 3. Методи вивчення історії мови. 4. Проблеми періодизації історії української мови. 5. Походження письма у східних слов'ян. 6. Пам'ятки письма XI – XVIII ст. 7. Походження назви <i>Україна</i> . 8. Українська мова серед інших слов'янських мов.	10
2.	<i>Фонетичні зміни у протоукраїнських діалектах (VII–X ст.).</i>	4

	За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) опрацювати питання: 1. Ранні рефлексії *[*ě]. 2. Звук *[*o] з початкового *[*ǣ] у словах іншомовного походження. За допомогою «Етимологічного словника української мови» (том 4) визначити походження початкового [*o] в українських власних іменах.	
3.	<i>Наслідки занепаду зредукованих у системі приголосних.</i> З'ясуйте, результатом яких звукових змін, зумовлених занепадом зредукованих, є орфоепічні норми сучасної української літературної мови. Дайте історичний коментар.	4
4.	<i>Фонетичні зміни української мови.</i> За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) опрацювати питання: 1. Зміна [*o] → [*a]. 2. Депалаталізація приголосних перед [*e]. 3. Перехід [*e] → [*a]. 4. Зближення голосних [*o], [*y]. 5. Втрата початкового голосного [*i]. 6. Ствердіння шиплячих приголосних та [*p]. 7. Африкати [*tʃ], [*dʒ].	8
	Змістовий модуль 2. Історична морфологія. Історичний синтаксис	
5.	<i>Історична морфологія. Історія становлення іменника.</i> За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) опрацювати питання: 1. Словотвір іменників. 2. Історія граматичної категорії роду. 3. Історія граматичної категорії числа. 4. Історія граматичної категорії відмінка. 5. Історія лексико-граматичної категорії істот / неістот.	12
6.	<i>Історія застановлення займенника.</i> За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) проаналізувати історію відмінкових форм особових та неособових займенників.	4
7.	<i>Історія становлення прикметника.</i> За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) проаналізувати історію становлення відмінкових форм прикметників.	4
8.	<i>Історія становлення числівника.</i> 1. За монографією Т.Лукинової «Числівники в слов'янських мовах» (Київ, 2000) опрацювати розділ «Категорія кількості як елемент духовної культури давніх слов'ян» (с.35–75). 2. За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) проаналізувати історію становлення відмінкових форм числівників.	4
9.	<i>Історія становлення прислівника.</i> За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. та ін.) опрацювати питання: 1. Загальна характеристика прислівників. 2. Відзайменникові прислівники. 3. Відіменні прислівники. 4. Віддієслівні прислівники.	6
10.	<i>Історія службових частин мови. Вигук.</i> За підручниками (напр., Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ	6

	«Академія», 2010. 248 с. та ін.) опрацювати питання: 1. Прийменник (з історії прийменників; становлення сучасної системи прийменників; прийменники прості, складні, складені; первинні і вторинні прийменники; зв'язок прийменників з відмінковими формами іменників). 2. Сполучник (Сполучники прості, складні, складені; сполучники сурядності; сполучники підрядності; творення сполучників від інших частин мови; первинні і вторинні (похідні) сполучники). 3. Частки (модальні частки; словотворчі та формотворчі частки; класифікація часток). 4. Вигук (первинні і вторинні вигуки; творення вигуків від інших частин мови; стійкі вигуківі сполучення).	
11.	<i>Історичний синтаксис.</i> За підручниками (Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. К.: Вища школа, 320 с. та ін.) опрацювати питання «Просте ускладнене речення». Порівняти засоби ускладнення в давньо-, староукраїнській та сучасній українській мовах.	5

5.4. Тематика індивідуальних завдань

№	Назва теми
1	Проаналізувати відображення фонетичних змін праслов'янської мови у староукраїнських пам'ятках XIV – XVIII ст.» (пам'ятка за вибором студента).
2	Схарактеризувати фонетичні особливості мови українських грамот XIV – XV ст.
3	З'ясувати особливості формування і розвитку частин мови у староукраїнській мові
4	Схарактеризувати морфологічні особливості мови українських грамот XIV – XV ст.

6. Методи навчання

Задля досягнення програмних результатів навчання використовуємо словесні, наочні та практичні методи навчання, зокрема: лекцію, пояснення, розповідь, бесіду, роботу з книгою; ілюстрацію (активно застосовуємо схеми, таблиці), пробні і тренувальні вправи.

Залежно від етапу навчання використовуємо методи підготовки до вивчення матеріалу, які передбачають актуалізацію опорних знань та стимулюють інтерес, пізнавальну потребу; методи вивчення нового матеріалу; методи конкретизації й поглиблення знань, набуття практичних умінь і навичок; методи контролю й оцінки результатів навчання.

Самостійне опанування студентами навального матеріалу передбачає застосування методів організації самостійної роботи студентів.

Зважаючи на ступінь складності тієї чи тієї теми, на вид заняття (лекція, практичне), на логіку навчального процесу, використовуємо аналітико-синтетичний та індуктивно-дедуктивний методи, що супроводжуються також репродуктивними та проблемно-пошуковими.

7. Система контролю та оцінювання

Види та форми контролю

Формами поточного контролю є усні і письмові відповіді на практичних заняттях, письмові роботи різних видів, тестування.

Формою підсумкового контролю є *іспит*.

Засоби оцінювання

засоби усного контролю: індивідуальне опитування, фронтальне опитування;

засоби письмового контролю: контрольні роботи, модульне письмове тестування, підсумкове тестування, самостійні роботи, виконання вправ;

засоби самоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

8. Критерії оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни

Усний контроль.

Відмінно ставиться, якщо студент повністю засвоїв теоретичний матеріал теми / питання, логічно і послідовно викладає його, пов'язуючи з вивченим раніше, наводить приклади і коментує їх, порівнює з фактами інших мов та сучасної української мови. Студент робить висновки, висловлює гіпотези, дискутує.

Добре студент отримує за умови, якщо засвоїв теоретичний матеріал і вільно викладає його. Наводить приклади, але є незначні складнощі з коментуванням мовних явищ. Студент інколи припускається поодиноким помилок.

Задовільно отримує студент, який відтворює вивчене не завжди логічно й послідовно, не наводить приклади або плутає їх. Проте може коментувати найважливіші фонетичні / граматичні зміни.

Незадовільно ставиться у разі, якщо відповіді студента свідчать про епізодичні знання теми / питання. Студент не може дати повної відповіді, сплутує різні мовні факти, не орієнтується в їх хронології.

Виконання письмових практичних завдань.

Відмінно отримує студент, який під час виконання письмових практичних завдань (вправ) виявляє глибокі, системні знання, не припускається помилок (або є одна помилка, яку студент під час перевірки самостійно виправляє), коментує приклади, бачить зв'язок із теоретичним матеріалом, вміє реконструювати праформи, застосовуючи метод внутрішньої реконструкції; виявляє у прикладах мовні явища, вивчені раніше.

Добре отримує студент, який коментує приклади, бачить зв'язок із теоретичним матеріалом, пояснює основні закономірності, загалом вміє реконструювати праформи і виначати мовні явища, проте припускається двох помилок.

Задовільно ставиться у разі, якщо 50% завдання зроблено з помилками, студент здатний виконувати завдання за зразком, проте є складнощі із розумінням поставленого завдання, із відтворенням давніх форм.

Незадовільно отримує студент, який більш ніж 50% завдання виконав з помилками (або не виконав), не бачить зв'язку із теоретичним матеріалом, не вміє добирати спільно-або однокореневі слова у сучасній українській мові для відтворення давніх праформ.

Виконання письмових самостійних / контрольних робіт.

Відмінно отримує студент, який виконав роботу без помилок або є дві помилки. Робота засвідчує глибокі, системні знання з теми.

Добре отримує студент, який припустився у роботі не більше чотирьох помилок у поясненні мовних явищ.

Задовільно ставиться, якщо в роботі є 5-7 помилок, які свідчать про незнання студентом історії становлення певної ознаки.

Незадовільно отримує студент, який під час виконання історико-лінгвістичного аналізу допускає у роботі більш ніж 50% помилок.

Тестування.

Відмінно – 100% – 90% правильних відповідей.

Добре – 89% – 70% правильних відповідей.

Задовільно – 69 – 50% правильних відповідей.

Незадовільно – менше 50% правильних відповідей.

**Загальні критерії оцінювання рівня знань студентів
з курсу «Історична граматики української мови» (іспит)**

Два екзаменаційні теоретичні питання оцінюються в 10 балів кожне, практичне питання – 20 балів. Разом – 40 балів.

Критерії оцінювання теоретичних питань:

10 – 9 балів – студент має системні глибокі знання; логічно викладає матеріал; бачить міжпредметні зв'язки, наводить приклади і коментує їх, порівнює з фактами інших мов та сучасної української мови. Обов'язковим є знайомство з додатковою літературою, опрацювання її і використання при висвітленні питання. Студент робить висновки, висловлює гіпотези.

8 – 6 балів – студент вільно володіє вивченим матеріалом, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить висновки; чітко тлумачить лінгвістичні поняття, категорії; формулює правила, але є незначні складнощі з усвідомленням системних зв'язків, коментуванням мовних явищ. Студент не завжди дотримується логіки викладу, хоч вільно орієнтується у хронології мовних процесів, проте інколи припускається поодиноких помилок.

5 – 3 бали – студент розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхово аналізувати мовні явища, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу, але не завжди логічно й послідовно, не наводить приклади або плутає їх, проте може коментувати найважливіші фонетичні, граматичні зміни.

2 – 1 бал – студент володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, мовних фактів без зв'язку між ними; відповідає на запитання, які потребують відповіді «так» чи «ні»; відповіді студента свідчать про фрагментарні знання з курсу, які не дають цілісного уявлення про основні етапи становлення української мови.

Критерії оцінювання практичних питань:

20 – 16 балів – студент бачить явища і процеси на всіх мовних рівнях, встановлює їх причину, пояснює хронологію, етапи змін, наслідки в сучасній українській мові, намагається пояснити незакономірні явища. Не допускає грубих помилок. Допускається одна негруба помилка, яка не вказує на незасвоєння матеріалу з історичної граматики.

15 – 11 балів – студент інколи припускається неточностей, коментуючи складні мовні явища, але при цьому робить не більше чотирьох помилок при виконанні усіх видів аналізу.

10 – 6 балів – студент, коментуючи мовні зміни, робить помилки, які свідчать про незнання історії становлення певної ознаки, не дотримується послідовності аналізу, допускає 5-10 помилок.

5 – 1 бал – під час виконання графемно-фонетичного та граматичного аналізів студент допускає більше 10 помилок.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне оцінювання (аудиторна та самостійна робота)								
Змістовий модуль 1								
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9

2	4	4	4	4	4	4	4	5

Поточне оцінювання (аудиторна та самостійна робота)								Кількість балів (екзамен)	Сумарна к-ть балів
Змістовий модуль 2									
Т 10	Т 11	Т 12	Т 13	Т 14	Т 15	Т 16	Т 17	40	100
4	3	3	3	3	3	3	3		

9. Рекомендована література

9.1. Базова (основна)

1. Бичкова Т.С., Свердан Т.П. Історична граматики української мови (Фонетика): методичний посібник. Чернівці, 2007. 60 с.
2. Герман К.Ф. Історія української мови. Чернівці: Рута, 2001. 124 с.
3. Коваленко Н.Д. Історична граматики української мови: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2012. 144 с.
4. Ковальчук М.С. Історична граматики української мови. Практикум: навчальний посібник. Дніпро: НТУ «ДП», 2020. 67 с.
5. Колоїз Ж. Історична граматики української мови: практичний довідник. Кривий Ріг, 2014. 76 с.
6. Крижанівська О.І. Історія української мови: історична фонетика, історична граматики: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Купчинська З., Пілецький В. Історична граматики української мови: навч. посібник для студ. філол. ф-тів. Львів, 2014. 298 с.
8. Павленко Л.П. Історична граматики української мови: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 208 с.
9. Скаб М. Церковнослов'янська мова української редакції: посібник. Чернівці, 2020. 644 с.
10. Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV – XV ст. Хмельницький, 2017. 448 с.

9.2. Додаткова

1. Бичкова Т.С. Історична граматики української мови. Морфологія (Зразки відмінювання іменних частин мови): методичний посібник. Чернівці: «Рута», 2007. 24 с.
2. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 130 с.
3. Висоцька Т. Уживання сполучника *аж/ажє/ажь* у писемних пам'ятках української мови XVI – XVII ст. // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць. – Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 2007. Вип.5. С.378-394.
4. Воронич Г.В. Північноукраїнські штрихи в Четьї-Мінеї 1489 р. (€ та Ѓ: буква і звук) // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Ужгород, 2011. Вип. 24. С. 78-80.
5. Колоїз Ж. Роль «Історичної граматики української мови» в підготовці вчителя-словесника // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2010. Вип. 5. С. 239-250.
6. Коць Т. Явище варіантності в історії літературної мови // Українська мова. 2016. № 2. С. 82-91.
7. Крижанівська О. Формування лінгвістичних компетенцій на заняттях з історичної граматики української мови // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2013. Вип. 121 (2). С. 235–238.
8. Меркулова О. Конфіксальні іменники з препозитивним елементом *пол(ь)/полу-* в

- українській мові XI – XVIII століть // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів: ЛНУ, 2004. Вип.34. Ч.ІІ. С.84-92.
9. Мойсієнко В. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя: підручник. Київ, 2016. 284 с.
 10. Півторак Г. Деякі методологічні проблеми дослідження історії української мови на сучасному етапі // Український глотогенез: матеріали Міжнар. наук. конференції. Житомир, 2015. С. 5-18.
 11. Стрельчук Г. Локальна варіантність іменникових флексій жіночого роду однини в мові староукраїнських пам'яток // Ukraina: Między językiem a kulturą. Kraków, 2003. T.1. S.131-137.
 12. Стрельчук Г. Словозмінні особливості іменника в мові українських інтермедій XVII – XVIII ст. // IV Міжнародний конгрес українців: Доповіді та повідомлення. Мовознавство. К.: Пульсари, 2002. С.286-291.
 13. Стрельчук Г. Форми давального відмінка іменників чоловічого роду множини (за матеріалами пам'яток української мови другої половини XVI – першої половини XVII століть) // Діалектологічні студії.1: Мова в часі і просторі / Відп. Ред. П.Гриценко, Н.Хобзей. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С.64-83.
 14. Титаренко В. Іншомовний вплив на морфологічний рівень староукраїнської ділової мови XVI – XVII століть (за актовими книгами північноукраїнського ареалу) // Діалектологічні студії.5: Фонетика, морфологія, словотвір. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2005. С.135-144.
 15. Федак С.А. Українська літературна мова на Волині у XVIII ст. (фонетика та морфологія почаївських стародруків): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т української мови НАН України. Київ, 2004. 20 с.
 16. Царалунга І. Варіативність іменника в українських конфесійних текстах XIV ст. // Науковий вісник Хресьонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Хресьон, 2017. Вип. 27. С. 54-61.
 17. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002. XII, 1054 с.
 18. Шевченко С. Особливості творення дієприкметників в українській актовій мові XVII – XVIII століть (на матеріалі пам'яток ареалу полтавських говірок) // Діалектологічні студії.5: Фонетика, морфологія, словотвір. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2005. С.209-220.

Словники

Етимологічний словник української мови: у 6 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: “Наукова думка”, 1982. Т. 1: А–Г. 632 с.; 1985. Т. 2: Д–Копці. 572 с.; 1989. Т. 3: Кора–М. 552 с.; 2004. Т. 4: Н–П. 656 с.; 2006. Т. 5: Р–Т. 704 с.; 2012. Т. 6: У–Я. 568 с.

Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: у 2 т. / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька (голова), І. М. Керницький. Київ: “Наукова думка”, 1977. Т. 1: А–М. 631 с.; 1978. Т. 2: Н–О. 592 с.

10. Інформаційні ресурси

<http://izbornyk.org.ua/>